

SAATESÕNA ESUKA – JEFUL ERINUMBRILE “KÕNEUURIMISE SUUNDI”

Kõne uurimine on väga lai valdkond, mis hõlmab foneetika- ja fonoloogiateooriat, konkreetsete keelte foneetika ja fonoloogia kirjeldamist, foneetika ja fonoloogia omandamise, varieerumise ja muutumise uurimist, kõne produktsiooni ja taju ning kõne paralingvistiliste aspektide uurimist, kõnetehnoloogiat jpm. Käesolev “Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakirja” erinumber koondab uurimusi, mis esindavad selle laia valdkonna erinevaid suundi.

Üks põhjus, mis teeb kõnest mitmetahulise uurimisobjekti, seisneb selles, et kõne ei ole ainult keeleline nähtus, vaid kannab ka keelevälist informatsiooni füsioloogiliste, psühholoogiliste, sotsiaalsete ja kultuuriliste tegurite kohta. Kõne keelevälisele mõõtmele on pühendatud kaks selle kogumiku tööd: **Rene Altrovi ja Hille Pajupuu** ning **Kairi Tamuri ja Meelis Mihkla** artikkel. Mõlemad uurimused on seotud emotsioonide väljendamisega kõnes. Tamuri ja Mihkla töös katsetatakse akustilisi mudeleid emotsioonide väljendamiseks kõnesünteesil, toetudes varasematele uurimistulemustele põhiemotsioonide (rõõm, viha, kurbus) akustiliste korrelaatide kohta. Altrov ja Pajupuu omakorda näitavad, et emotsioonide väljendamine kõnes on kultuuri- ja keelespetsiifiline: erinevaid kultuure ja keelkondi esindavad katseisikud ei tajunud eesti-keelses kõnes üldiselt samu emotsioone, mida eestlased ise.

Keeltevahelised aspektid on kesksel kohal ka teise keele õppimise ja omandamise uurimises, kus üks olulisemaid küsimusi puudutab õppija emakeele mõju teise keele omandamisele. Seda uurimissuunda esindab **Einar Meistri, Rena Nemoto ja Lya Meistri** artikkel, kus näidatakse, et teise keele fonoloogiliste tunnuste produtseerimine on mõjutatud õppija emakeelest, ehkki rolli mängivad ka muud faktorid, nagu ortograafia. Täpsemalt leitakse uurimuses, et eesti ja jaapani keele vahelised erinevused kestusevastanduste avaldumises mõjutavad seda, kuidas jaapani emakeelega õppijad produtseerivad eesti keele vältevastandust.

Paralingvistilised signaalid ja keeltevahelised mõjutused põhjustavad varieerumist keele produtseerimisel, kuid varieerumist esineb ka keele fonoloogias. Fonoloogilist varieerumist eesti keeles käsitletakse **Mari-Liis Kalviku ja Liisi Piitsa** töös, mille eesmärk on töötada välja metodoloogia fonoloogilise varieerumise uurimiseks ning tutvustada pilootuurimust kolme tunnuse – vältevastanduse, palatalisatsiooni ja

sõnaalgulise *h* – varieerumise ulatuse ja tegurite kohta. Nad leiavad, et varieerumine on üldiselt väiksem, kui olemasoleva kirjanduse põhjal võiks eeldada. Varieerumise teguriteks osutusid kõnesituatsioon ja kõneleja piirkondlik taust.

Kui Kalvik ja Piits uurisid eesti keele sõnafonoloogiat ja -prosoodiat, siis **Heete Sahkai, Meelis Mihkla ja Mari-Liis Kalvik** ning **Heete Sahkai ja Ann Veismann** kirjeldavad eesti keele lauseprosoodiat, täpsemalt, lauserõhkude realiseerumist ja paiknemist. Esimeses töös uuritakse, millised akustilised korrelaadid väljendavad lauserõhu emfaatilist realiseerimist, mille abil eristatakse lauselõpulist kitsast fookust laiast fookusest. Tulemustest selgub, et emfaatilise lauserõhu põhiline korrelaat on kestus ja vähem oluline korrelaat intensiivsus; marginaalseks korrelaadiks osutus tooniaktsentide suhteline kõrgus lauses. Teises artiklis leitakse, et argumentstruktuur mõjutab verbi lauserõhulisust ja primaarse lauserõhu paiknemist eesti keeles. See tulemus kinnitab, et eesti keel kuulub plastilise intonatsiooniga keelte hulka.

Väga oluline koht tänapäeva kõneuurimises on rakenduslikul poolel, kõnetehnoloogial, eriti tekst-kõne sünteesil ja kõnetuvastusel. Kõik selles väljaandes tutvustatud uurimistulemused panustavad mingil moel ka sellesse valdkonda.

Kaasaegse kõnesünteesi keskne ülesanne on tagada võimalikult loomulik väljundkõne. Selle eesmärgi saavutamiseks tuleb modelleerida nii kõne keeleväliseid aspekte, näiteks emotsioonide akustilisi korrelaate, kui ka keelelisi aspekte, nagu segmentaalset foneetikat-fonoloogiat ja lauseprosoodiat. **Tamuri ja Mihkla** uurimus on pühendatud otseselt sellele eesmärgile, esitades kolme põhiemotsiooni akustilised mudelid, mida saab rakendada emotsionaalse kõne sünteesil; **Altrov ja Pajupuu** omakorda näitavad, et emotsioonide akustiline modelleerimine on keelepõhine ülesanne. Ka **Kalviku ja Piitsa** töö on otseselt ajendatud eestikeelse kõnesünteesi aktuaalsetest vajadustest, kuivõrd kirjaliku teksti teisendamise hääldestekstiks nõuab fonoloogilise varieerumisega seotud küsimuste lahendamist võimalikult loomulikul viisil. **Sahkai, Mihkla ja Kalviku** ning **Sahkai ja Veismanni** uurimused omakorda on eeldus lauseprosodia modelleerimiseks kõnesünteesil.

Ka kõnetuvastuse arendamisel tuleb arvestada inimkõne variatiivsusega, muuhulgas eesti keelt mitte-emakeelena kõnelevate inimeste kõnega, mis on **Meistri, Nemoto ja Meistri** uurimuse teema.

Heete Sahkai, Meelis Mihkla ja Hille Pajupuu